

**ВІДОМІЙ УКРАЇНСЬКИЙ ІСТОРИК-
ДЕКАБРИСТОЗНАВЕЦЬ
ВОЛОДИМИР ВАРЛАМОВИЧ МІЯКОВСЬКИЙ
(до 120-річчя з дня народження)**

Ім'я Володимира Варламовича Міяковського недостатньо відомо науковому загалу в Україні. Проте кожен сумлінний дослідник історії суспільно-політичних рухів в Україні XIX ст., зокрема, декабризму, діяльності Кирило-Мефодіївського товариства, творчості діячів вітчизняної культури, не може обійти того величезного доробку, який зробив цей історик. В добу так званого “розстріляного відродження”, тобто в 1920-х роках, професора Міяковського відзначали, як одного з найвідоміших українських літературознавців, архівістів, істориків культури. Однак, ставши жертвою сталінських репресій, а згодом змушений залишити Батьківщину та виїхати на чужину, Міяковський був приречений до забуття комуністичною радянською владою. Ім'я цього видатного науковця віднині було табуйоване для радянських істориків або дозволялося його згадувати лише в негативному контексті. Втім Володимир Варламович продовжував свою плідну наукову роботу і за межами України, поповнивши плеяду видатних українських діаспорних істориків.

Наведемо оглядовий життєпис цього науковця. Володимир Варламович (інколи вказують Варлаамович) Міяковський народився у місті Ковелі на Волині 18 липня (6 липня за старим стилем) 1888 р. в дворянській родині. Його батько був мировим посередником Ковельського повіту, почесним мировим суддею. Мати, Ольга Леонтіївна (у дівоцтві Лятошинська) доводилась рідною тіткою відомому українському композиторові Борису Лятошинському, сестрою його батька. Отже, Володимир Міяковський і Борис Лятошинський були двоюрідними братами [1].

В 1896 р. після смерті батька Міяковські переїхали до Житомира. Приязні стосунки зав'язалися у них з родиною Косачів, зокрема, Володимир був ровесником молодшої сестри геніальної Лесі Українки Ізидори Косач (у заміжжі – Борисової). Тут у Житомирі Володимир пішов до гімназії, пізніше продовжив навчання у київській гімназії, де викладав історію його дядько Микола Леонтійович Лятошинський. Серед відомих гімназистів того часу, що навчалися у

цьому ж закладі можна назвати відомого українського літературознавця Миколу Зерова, історика та політика Олександра Шульгина, які завершили навчання через два роки після Міяковського [2].

В 1906 р., коли по всій імперії вирувала перша революція, Міяковський закінчив гімназію зі срібною медаллю й того ж року поступив на юридичний факультет Київського університету святого Володимира, проте через рік переїхав до столичного Петербурзького університету. Спочатку юнак навчався на економічному відділі юридичного факультету, а згодом, по двох роках навчання перевівся до літературного відділу історико-філологічного факультету. У Петербурзі він познайомився з багатьма відомими людьми. Серед викладачів Міяковського були Лев Йосипович Петражицький, відомий юрист, один з засновників психологічної школи права, Михайло Іванович Туган-Барановський, у майбутньому – міністрів фінансів Української Центральної Ради. Товаришем у навчанні у Міяковського був майбутній шевченкознавець Павло Іванович Зайцев. А невдовзі Володимир познайомився і з “батьком української історії” Михайлом Сергійовичем Грушевським, під керівництвом якого Міяковський копіював польські документи XVII ст. в архіві імператорської публічної бібліотеки. Праці молодого історика-літературознавця почали друкуватися у наукових виданнях, зокрема у відомому журналі “Голос минувшого” [3].

Однак у січні 1911 р. за участь у студентській демонстрації, присвяченій пам’яті видатного письменника Льва Толстого, Міяковський був заарештований і виключений з університету. Тільки майже через рік, за підтримки викладачів, що знали його як сумлінного студента та перспективного науковця, Міяковському вдалося відновитися на навчанні й закінчити університет у 1913 р. Згодом він пройшов іще й річні педагогічні курси, після чого отримав кваліфікацію вчителя російської мови та літератури. Деякий час вчителював. Проте Російська імперія поринула у вир світової війни. У важких воєнних умовах Міяковський намагався продовжувати свої дослідження, збираючи й опрацьовуючи архівні документи.

В 1915 р. Володимир Варламович одружився з Інною Леонтіївною Голошвіловою (Голошвілі), яка була на півроку старшою від нього. Незважаючи на грузинське прізвище, дівчина народилася в українському Переяславі, а, отже, була близька до української культури.

Міяковського завжди відзначали як дуже здібного історика та сумлінного науковця. На момент революції 1917 р. Володимир Варламович працював у Російському державному видавничому

цензурному архіві, де керував описами архівних матеріалів [4]. Саме тут він мав змогу ознайомитися з засекреченими архівними документами з минулого України, переглянути звіти жандармського управління, карні справи політичних злочинців, дослідження української історії заборонені царською цензурою до друку. Робота в російському центральному архіві дозволила йому ретельно вивчити документи з історії декабристського руху, революційних гуртків, Кирило-Мефодіївського товариства, які раніше були майже недоступні для істориків.

Після створення Центральної Ради на чолі з видатним істориком Михайлом Сергійовичем Грушевським 29-річний Володимир Варламович повертається на Україну. Спочатку з родиною мешкали у Переяславі, у родичів дружини, а потім переїхали до Києва. У важких умовах революції, постійної зміни влади він намагається займатися науковою діяльністю. Він підтримує наукові зв'язки з Михайлом Грушевським, Сергієм Єфремовим, Дмитром Дорошенком, Олександром Грушевським та іншими відомими істориками-політиками того часу. Однак найбільше враження на молодого науковця справило знайомство з відомим архівістом, літературознавцем, пушкінознавцем, дослідним родою Вадимом Львовичем Модзалевським. 11 травня 1918 р. Міяковського познайомив з ним Зайцев, який працював тоді в часописі “Наше минуле”. Модзалевський очолював тоді Архівно-бібліотечний відділ Головного управління мистецтв і культури. Його співробітником став Міяковський.

Згодом Володимир Варламович згадував: “Участь моя в роботах архівних органів Києва, мій великий інтерес до цієї справи поклав на мене обов’язки збирання архівних матеріалів сучасности, які гинули, про які не було кому клопотатися. При Архівному Управлінні було утворено «відділ матеріалів сучасности», до якого збиралося з установ, з приватних рук матеріяли періоду після 1917 року. Він складався переважно з друкованих відозв, газет та різних паперів різних установ цієї доби. Пізніше цей відділ було перетворено в VIII архівний фонд, а ще пізніше він став історично-революційним відділом і тоді вже він складався й з суто архівних матеріалів Жандармського архіву, секретних частин генерал-губернаторського, губернаторського архіву тощо” [5].

Одна за одною починають виходити наукові праці Міяковського: “А.Н.Радищев” (1918), “З історії української книжки. Видавничі пляни Кирило-Методіївського товариства” (1919), “Революційні відозви до українського народу 1850–1870 рр.” (1920) тощо. Історика цікавила революційна та національно-визвольна

боротьба. Його праці були побудовані на детально вивченому та опрацьованому архівному матеріалі. Наукова робота відбувалася в режимі постійного політичного хаосу та зміни влади: гетьманці, петлюрівці, більшовики, денікінці, знову більшовики.

Після остаточного встановлення радянської влади на Україні Володимир Варламович залишився у Києві. Нова влада спочатку не переслідувала науковця, оскільки активної участі у буремних подіях революції на Україні він не брав. Міяковський з 1920 по 1929 р. працював директором Київського Центрального історичного архіву імені Володимира Боніфатійовича Антоновича [6]. Саме цей період виявився дуже плідним у науковій роботі. Особливо сприятливі умови склалися в короткий період українізації в другій половині 1920-х років, а також покращення соціально-економічної ситуації в країні внаслідок непу. Приваблений змінами у ставленні радянського керівництва до України, в 1924 р. до Києва повернувся Михайло Грушевський.

Як директор Центрального історичного архіву, Володимир Варламович Міяковський підтримував тісні наукові зв'язки з Михайлом Сергійовичем Грушевським, Сергієм Олександровичем Єфремовим, Осипом Юрійовичем Гермайзе, Михайлом Єлісійовичем Слабченком, Матвієм Івановичем Яворським та іншими відомими істориками, що відіграло у подальшому для нього фатальну роль.

У 1921 р. на пропозицію Міяковського при Всукраїнській академії наук було утворено Комісію для дослідів над історією громадсько-політичних течій в Україні, головою якої обрано Єфремова. Активно долучився Міяковський і до створення Центральної народної бібліотеки України у Києві [7].

Після повернення до України Михайла Грушевського, Міяковський став одним з активних дописувачів редактованих ним часописів "Україна" та "За сто літ", друкуючи переважно матеріал про кирило-мефодіївців. У своїх статтях Міяковський відзначав величезний ідейний вплив декабристів на ідеологію членів Кирило-Мефодіївського товариства.

В 1926 р., коли широко відзначалося сторіччя виступу декабристів, Міяковський разом з Єфремовим проредaguвав два томи збірника «Декабристи на Україні», що вийшов у столичному Харкові.

На жаль, історичні дослідження Володимира Варламовича Міяковського незабаром були перервані. Влітку 1929 р. почалися арешти відомих наукових працівників за справою "Спілки визволення України". Разом зі своїми колегами-істориками Сергієм

Олександровичем Єфремовим, Осипом Юрійовичем Гермайзе, Михайлом Єлисейовичем Слабченком на лаві підсудних опинився і Міяковський.

21 серпня 1929 р. Володимир Варламович був заарештований співробітниками ДПУ. Цікаво, що чекісти мали ордер, виписаний на арешт “Владимира Маяковського” [8].

Допити над Міяковським проводив відомий сталінський кат Соломон Брук, пізніше розстріляний у 1938 р., який говорив, що українську інтелігенцію треба поставити на коліна. Хто не стане, тих треба перестріляти!

Міяковський намагався триматися гідно, відкидаючи закиди в контрреволюційній діяльності.

Колеги із Всеукраїнської Академії наук, що поки ще залишалися на волі, поспішилися відхреститися від заарештованих товаришів. 28 листопада 1929 р. сесія ВУАН прийняла резолюцію про засудження діяльності “СВУ” та боротьбу з буржуазним націоналізмом [9].

З 9 березня по 19 квітня 1930 р. у Харкові, тодішній столиці Радянської України, відбувався судовий процес за справою “СВУ”. Як тоді жартували, “Опера СВУ, музика ГПУ”. На лаві підсудних сиділи двоє академіків Сергій Єфремов і Михайло Слабченко, професори, письменники, юристи, священники, викладачі, студенти – цвіт тогочасної української інтелігенції. Справа “СВУ” ясно показала, що радянська влада бере під повний контроль наукову думку у країні. Всі засуджені отримали довготривалі терміни ув’язнення, але більшість із сталінських таборів вже більше не повернулася ніколи. Володимира Варламовича засудили до 5 років. Своє покарання він відбував у таборах холодної Карелії. Йому пощастило. Працював статистиком. Залишився живий. Витримавши вир сталінських репресій, Міяковський повернувся на Україну. Але шлях до науки йому був закритий. Ім’я відомого раніше науковця-архівіста Міяковського, як “ворога народу”, не згадувалося в історичних дослідженнях.

В 1932 р., не дочекавшись сина з заслання, померла Ольга Леонтіївна [10].

За нез’ясованих обставин в 1934 р. помер Михайло Грушевський. Жертвами репресій стали Матвій Яворський, Зиновій Гуревич та багато інших істориків. Історична наука в Радянській Україні була фактично розгромлена. Міяковський працював статистиком у Києві.

Під час німецько-радянської війни, що вибухнула в 1941 р., Володимир Варламович Міяковський залишився у Києві. Це ж саме

зробили колишні радянські історики Олександр Петрович Оглоблін, Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко та ін. Ці науковці сподівалися, що гітлерівське панування буде гуманніше, ніж сталінське. Буде відроджена державна незалежність України. Були навіть деякі сподівання з приходом німецької окупаційної влади. Під німецькою окупацією опинилися сестри Лесі України – Ольга Петрівна Косач-Кривинюк та Ізидора Петрівна Косач-Борисова.

Олександр Оглоблін очолював Київську міську управу, а згодом Музей-архів переходною доби. Володимир Варламович Міяковський з 1941–1943 роках знову очолив Головний історичний архів. Разом із Наталією Дмитрівною Полонською-Василенко, яка працювала з ним, вони намагалися зберегти від знищення німецькими окупантами цінні документи та раритетні речі української історії [11].

З наближенням радянсько-німецького фронту до Києва сім'ї багатьох людей, що співпрацювали з німцями чи просто не бажали знову потрапити під радянське поневолення, почали тікати на захід. Родини Міяковського, Оглобліна, Полонської-Василенко спочатку дісталися Львова, потім буремна хвиля воєнного лихоліття їх відкинула до Праги, а відтак навесні 1945 р. вони опинилися у Західній Німеччині. Спочатку втікачі від сталінського режиму переховувалися у невеличкому баварському селищі Трасфельден [12]. Постійним було побоювання, що місцева влада видасть їх, як радянських громадян, уряду СРСР. Повернення на Радянську Україну навряд чи змальовувало їм рожеві перспективи. На їхній Батьківщині постійно відбувалися судові процеси та страти над німецько-фашистськими загарбниками та їх посіпаками. У багатьох містах майоріли шибенці з повішеними прислужниками окупантів.

Але минулося. Історики-втікачі переїхали до баварського міста Аугсбург. Саме тут наприкінці 1945 р. за ініціативою українських науковців за кордонами Батьківщини була утворена Українська Вільна Академія наук (УВАН). Слово “вільна” означало свободу від комуністичного режиму, що тримав у ярмі їхню Вітчизну. Першим президентом УВАН став історик Дмитро Іванович Дорошенко, а генеральним секретарем – Володимир Варламович Міяковський. Останньому доводилося докладати значних зусиль для нормального функціонування української науки в Німеччині.

У 1946 р. українська громадськість, як на Батьківщині так і за її межами, відзначала столітній ювілей Кирило-Мефодіївського товариства. Радянська ідеологічна махіна видавала на-гора пропагандистські твори на честь цього ювілею. 1946 рік тут

проголошувався втіленням мрій року 1846. Завдяки Радянському Союзу відбулося визволення України та інших слов'янських держав від чужоземного ярма, в усіх визволених країнах встановлено республіканський лад. Звичайно, проти такої ідеологічної лавини голос Володимира Варламовича Міяковського, історика-вигнанця, був краплею в морі. Але він прозвучав. Міяковський пише статті присвячені 100-річчю Кирило-Мефодіївського товариства. В них історик особливо наголошує, що кирило-мефодіївці активізували процес українського національного відродження. В цих статтях яскраво проглядає надія і віра в те, що колись “встане Україна зі своєї могили”.

В 1947 р. Володимир Міяковський став членом НТШ, а в 1948 р. – професором Українського Вільного Університету на кафедрі української літератури.

Володимир Варламович публікував свої праці за кордоном під псевдонімами “Б. Янівський”, “В. Порський”, “В. П.”, “В. М.” та ін. Таким чином науковець, приховуючи своє справжнє ім'я, намагався не завдати шкоди родичам, що залишалися на радянській території.

Міяковський продовжував працювати над дослідженням Кирило-Мефодіївського товариства на протязі всього життя. Багато нового він приніс в підході до витоків його ідеології. Так, Міяковський звернув увагу на те, що Костомаров походив з місцевості, де часто перебував Кіндратій Федорович Рилєєв. Недарма при обшуку в кімнаті Костомарова знайшли стару газету з повідомленням про страту декабристів. Міяковський висловив припущення, що розповіді про виступ декабристів, один з лідерів яких, тобто Рилєєв, часто бував на Острогжчині (батьківщина Костомарова), могли запасти в душу малому Костомарову ще в дитинстві. Але, якщо це припущення довести точно неможливо, то твердження про те, що братчики (Білозерський, Гулак, Навроцький) підтримували стосунки з Софією Капніст-Скалон, яка мала тісні зв'язки з декабристами, не підлягає сумніву. До речі, ця жінка є дочкою відомого письменника й українського автономіста Василя Капніста. З її братом Олексієм Капністом познайомився Шевченко у Яготині, в маєтку Репніних [13].

У 1950 р. Володимир Варламович Міяковський разом з родиною переїхав до США, де були кращі умови для прожиття та наукової роботи. Це ж саме зробив й Оглоблін.

Останні роки життя Міяковський провів у Нью Йорку. Він підтримав ідею створення Українського історичного товариства, яке очолив Олександр Оглоблін, та видання фахового українського журналу істориків діаспори “Український історик”, що почав виходити під редакцією Любомира Винара у 1963 р.

Декабристознавство цікавило Міяковського доостанку. Відомо, що одна з останніх рукописних його робіт називалася “Дворянские революционеры-декабристы перед судом большевистской историографии” [14].

Як сумлінний дослідник, Володимир Варламович Міяковський ніколи не цурався кропіткої пошукової роботи. Для його праць характерна ретельна вивченість і співставлення всіх можливих джерел, обґрунтованість висновків, неупередженість думки, цікавість викладу матеріалу. Свій життєвий шлях невтомний трудівник науки скінчив 22 березня 1972 р. у Нью Йорку в шпиталі святого Луки, на два роки переживши свою дружину Інну Леонтіївну [15].

Володимир Міяковський віддав своє життя на вівтар служіння української науки. Історична справедливість вимагає кращого ознайомлення з його життям та науковою діяльністю.

Джерела та література:

1. **Білокінь С.** Володимир Міяковський, 1888–1972 // Вісті УВАН. – Ч. 2. – Нью-Йорк, 2000. – С. 201–267.
2. Там само.
3. **Міяковський В. В.** Годы учения А. Н. Радищева // Голос минувшего. – 1914. – № 3. – С. 5–42; № 5. С. 83–104; **його ж.** К истории цензурных гонений на сочинения А. Н. Радищева // Русский библиофил. – 1914. – Кн. 2. – С. 49–59.
4. **Оглоблин О.** Українська історіографія 1917–1956. – К., 2003. – С. 147.
5. **Білокінь С.** Вказ. праця.
6. **Оглоблин О.** Вказ. праця.
7. **Білокінь С.** Вказ. праця.
8. Там само.
9. Історія Академії наук України. 1918–1993. – К., 1994. – С. 59.
10. **Білокінь С.** Вказ. праця.
11. **Полонська-Василенко Н.** Історія України: У 2 т. – К., 1992. – С. XXXIX.
12. Там само.
13. **Міяковський В.** Недруковане й забуте. Громадські рухи дев'ятнадцятого сторіччя. Новітня українська література. – Нью Йорк, 1984.
14. **Білокінь С.** Вказ. праця.
15. Там само.